

**АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНА ИНВЕСТИЦИЯЛАУДЫҢ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕСІ:
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ШЫНДЫҚТАРЫНА
БЕЙІМДЕЛУІ**

**WORLD EXPERIENCE OF INVESTING IN AGRICULTURE:
ADAPTATION TO MODERN REALITIES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

**МИРОВОЙ ОПЫТ ИНВЕСТИРОВАНИЯ В СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО:
АДАПТАЦИЯ К СОВРЕМЕННЫМ РЕАЛИЯМ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

К. ЮКСЕЛ^{1*}

Ph.D докторанты

МУСТАФА НҰРСОЙ²

профессор

Қ.Б. ЖҰМАНАЗАРОВ³

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан

²Муғла Сытқи Косман университеті, Муғла, Түркия

³Қазақ технология және бизнес университеті, Астана, Қазақстан

*автордың электрондық поштасы: Kadiryuksel@live.com

К. YUKSEL^{1*}

Ph.D student

MUSTAFA NURSOYDIN²

Professor

K.B. ZHUMANAZAROV³

C.E.Sc., Associate Professor

¹ *Khoja Ahmed Yasawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan*

² *Muğla Sitki Koçman University, Muğla, Turkey*

³ *Kazakh University of Technology and Business, Astana, Kazakhstan*

*corresponding author e-mail: Kadiryuksel@live.com

К. ЮКСЕЛ^{1*}

докторант Ph.D

МУСТАФА НҰРСОЙ²

Профессор

К.Б. ЖУМАНАЗАРОВ³

к.э.н, ассоциированный профессор

¹ *Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмеда Ясауи,
Туркестан, Казахстан*

² *Университет Муғлы Сытқи Космана, Муғла, Турция*

³ *Казахский университет технологии и бизнеса, Астана, Казахстан*

*электронная почта автора: Kadiryuksel@live.com

Аңдатпа. *Мақсаты* – ауыл шаруашылығын қаржыландырудың әлемдік тәжірибесін Қазақстан экономикасының шындығына бейімдеу бойынша ұсыныстар әзірлеу. *Әдістері* – статистикалық, салыстырмалы талдау, салыстыру, қорытындыларды жалпылау. *Нәтижелері* – аграрлық секторды инвестициялаудың әлемдік тәжірибесінің оң жақтары және оның тетіктері мен құралдарын отандық жағдайларда пайдалану мүмкіндіктері анықталған. Кезкелген мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігінің негізгі міселелерінің бірі – ұлттық басқару жүйесінің өзін-өзі қамтамасыз етуіне баса назар аударылған. Республиканың агроөнеркәсіптік кешеніне инвестицияларды тарту ерекшеліктері, қазіргі жағдайы және инвестициялық белсенділікті кеңейту үрдістері талданған. Инвестициялық процестерді тиімді басқару үшін іс-шаралар ұсынылған. Еліміздің АӨК-ін инвестициялық қамтамасыз ету

Түйінді сөздер: аграрлық сектор, инвестициялау, әлемдік тәжірибе, тиімді басқару, бәсекеге қабілеттілік, жұмыс орындары, экспорттық әлеует, мемлекеттік қолдау.

Key words: agricultural sector, investment, world experience, effective management, competitiveness, jobs, export potential, public support.

Ключевые слова: аграрный сектор, инвестирование, мировой опыт, эффективное управление, конкурентоспособность, рабочие места, экспортный потенциал, государственная поддержка.

Кіріспе. Көптеген дамыған елдерде агроөнеркәсіп кешені ұлттық басымдық болып табылады және елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ететін мемлекеттік саясаттың стратегиялық маңызды бағыты болып табылады.

Мақсатты аграрлық саясат мемлекеттік қолдаудың пәрменді тетігімен ұштастыра отырып, осы салада өнімділік пен өнімділіктің жоғары деңгейіне қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда кез келген мемлекеттің экономикасының бәсекеге қабілетті дамуының басты мәселесі ұлттық шаруашылық жүйесінің өзін-өзі қамтамасыз ету болып табылады, оған оның бір-бірімен үйлесімді әрекеттесетін негізгі элементтерінің прогрессивті жүйеленуі арқылы қол жеткізіледі [1]. Негізгі элементтері – салалар, оның ішінде атап айтқанда, мемлекеттің біркелкілігін қамтамасыз ететін стратегиялық сала агроөнеркәсіп кешені болып табылады. АӨК өзара күрделі, көпқырлы көпсалалы өндірістік-экономикалық жүйе және елдің экономикалық, сонымен қатар азық-түліктік қауіпсіздікті қамтамасыз ететін маңызды элемент болып табылады.

Сондай-ақ, агроөнеркәсіп кешені бағытталған мемлекеттің экономикалық әлеуеті мемлекеттік азық-түліктік қауіпсіздігі мен ел ішіндегі әлеуметтік-экономикалық ахуалға әсер етуде.

Сонымен қатар, агроөнеркәсіп кешені мемлекеттік азық-түліктік қауіпсіздігін қамтамасыз етумен ғана шектелмейді, оның даму деңгейі халықты жұмыспен қамту, ұлттық өнімділіктің өндірісіне, жалпы ішкі өнімнің дамуына әсері үлкен.

Демек, агроөнеркәсіптік кешені өзінің рөлін орындау үшін одан әрі дамытуға бөлінген бюджет қаражатының қомақты көлемін пайдаланады.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізіне жетекші шетелдік және отандық ғалымдардың, экономистердің мемлекеттік институттарының даму заңдылықтарын, бюджет қаражатын пайдалану тиімділігін тексеру ерекшеліктерін ашатын, сонымен қатар агроөнеркәсіптік кешені және оны

дамыту мәселелерін қарастыратын ғылыми еңбектер құрайды.

Теориялық заңдылықтарды негіздеу барысында жалпыға белгілі ғылыми әдістер және тәсілдер, соның ішінде талдау, синтездеу, жүйелі талдау, салыстырмалы талдау сияқты әдістер мен тәсілдер қолданылды.

Зерттеудің ақпараттық базасы Қазақстан Республикасының заңнамалық актілері, Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің, Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының деректері болды. Жұмыста ғылыми-тәжірибелік конференциялар, семинарлар материалдары және мерзімдік басылымдар пайдаланылды. Зерттеу барысында жалпы және арнайы әдебиеттер материалдары, халықаралық ұйымдардың төтенше жағдайлардағы көмек аудиті бойынша әзірлемелер мен ұсыныстары зерттеліп, қорытындыланды.

Ғылыми мақалада жасалған қорытындыларды негіздеу мақсатында салыстырмалы талдау, жүйелеу сияқты әдіс-тәсілдер қолданылды. Сондай-ақ, ауыл шаруашылық кешенді қаржыландырдың шетелдік тәжірибесін отандық тәжірибеге қолдану мүмкіндіктерін негіздеу мақсатында абстрактылы-логикалық әдіс қолданылды.

Нәтижелер және оларды талқылау. Көптеген дамыған елдерде агроөнеркәсіп кешені ұлттық басымдық болып табылады және елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ететін мемлекеттік саясаттың стратегиялық маңызды саласы болып табылады [2].

Мақсатты аграрлық саясат мемлекеттік қолдаудың пәрменді тетігімен ұштасып, осы салада өнімділік пен өнімділіктің жоғары деңгейіне қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Сәйкесінше, агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік қолдау механизмі салаға әсер етудің әртүрлі нысандары мен әдістерін, сондай-ақ агроөнеркәсіптік кешеннің даму ерекшеліктері мен деңгейіне байланысты өзіндік ерекшеліктері бар қолдау құралдары мен түрлерін қамтиды. Сонымен бірге, бұл ерекшеліктерге еліміздегі жер ресурстарының қолжетімділігінен бастап, халықаралық аренадағы агроөнеркәсіптік кешені

нің орнына дейін әртүрлі факторлар тікелей әсер етеді [3].

Аграрлық экономикасы дамыған елдерде ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдаудың маңызы зор, бұл елдің азық-түлік қауіпсіздігінің жағдайына, сондай-ақ өз ауыл шаруашылығы өнімдерін экспорттау мүмкіндіктеріне әсер етеді.

Сонымен бірге, бұл елдерде мемлекеттік қолдау қазіргі уақытта айтарлықтай назар аударылып отырған табиғи ортаны, ландшафтты және экологияны сақтауды ескере отырып жүзеге асырылады.

Әлемдік тәжірибеде мемлекеттік қолдау экономикалық әдістердің екі тобымен – тікелей және жанамамен жүзеге асырылады.

Тікелей мемлекеттік қолдау құралдарына мыналар жатады: тікелей субсидиялар, оның ішінде ауылдың өндірістік инфрақұрылымы мен әлеуметтік саласын дамытуға, ирригациялық жобаларды іске асыруға, мелиорацияға, фермерлер бірлестіктерін құруға, мемлекеттік өтемақы төлемдеріне, дүлей зілзалалардан келтірілген залал үшін төлемдер, өндірісті қайта ұйымдастыруға байланысты залал үшін төлемдер (егістік алқаптарды қысқарту, мәжбүрлеп сою және т.б.), ғылыми-зерттеу және техникалық конструкторлық жұмыстар (ФЗТКЖҚ) қаржыландыру, ауылдық жерлерде білім беру және біліктілікті арттыру [4].

Мемлекеттік реттеу жанама шаралар құралдарының негізінде де жүзеге асырылады: баға саясаты (ауыл шаруашылығы өнімдерінің негізгі түрлеріне кепілдік берілген сатып алу бағасы, мемлекеттік сатып алулар), салық саясаты (преференциялар), қаржы-несие саясаты (жеңілдетілген несиелер, субсидиялар), тыңайтқыштарды, пестицидтер мен жемшөп сатып алу, алынған несиелер бойынша сыйақы төлеу, мүлкі сақтандыру төлемдері, жаңа үлгідегі ауылдық қаржы институттарын дамыту), сыртқы сауда саясаты (импорттық тарифтер, баж салығы) [5].

Ресей Федерациясы әлемдегі ең үлкен жер көлеміне ие және ауыл шаруашылық жерлеріне бай. Бүкіл аумақта табиғи, экономикалық және әлеуметтік жағдайлар өте әртүрлі.

Елде ауыл шаруашылығы жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ)3%-ын және жұмысбастылықтың 6%-ға жуығын құрайды, олардың екеуі де 1990 жылдардың ортасынан бері айтарлықтай төмендеді [6].

Ресей Федерациясы агроөнеркәсіптік секторды қолдау үшін бірқатар құралдарды пайдаланады. Тауар өндірушілерді қолдаудың негізгі бөлігін қысқа мерзімді несиелер

мен инвестициялық несиелер бойынша субсидияланатын сыйақылар, инвестициялық гранттар, жеңілдетілген шарттармен техника, жабдықтар мен мал басын лизингке беру, аймақтық төлем және бір реттік төлем түріндегі өндірісті субсидиялау жалғастыруда.

Америка Құрама Штаттарында (АҚШ) негізгі ауыл шаруашылығы экономиканың шағын бөлігін, ЖІӨ-нің шамамен 0,9% және жұмысбастылықтың 1,6%-ын құрайды, бірақ ауыл шаруашылық өнімдерінің экспорты жалпы экспорттың 10%-дан астамын құрайды.

АҚШ-та 2017-2019 жж. ауыл шаруашылығын қолдаудың жалпы көлемі ЖІӨ-нің 0,5%-ын құрады. Бұл ретте тауар өндірушілерді мемлекеттік қолдаудың жалпы түсімдермен салыстырғанда 19,5%-дан (2000-2002жж.) 10,7%-ға (2017-2019жж.) дейін төмендеуі байқалды. Трансферттердің үлесі ЭЫДҰ орташа деңгейінен төмен және 2000-2002жж. деңгейден төмен 36% құрады.

Норвегиядағы ауыл шаруашылығы ел экономикасының салыстырмалы түрде аз бөлігін құрайды. Норвегияның Орталық статистикалық бюросының мәліметтері бойынша, ауыл шаруашылығына ең қолайлы жер (ауыл шаруашылығы жерлері) аумақтың шамамен 3,5%-ын құрайды (2020 жылға арналған деректер), әдетте, ең тығыз қоныстанған және қарқынды дамып келе жатқан аймақтарда орналасқан.

Норвегия жыл сайын 3,3 млрд. доллардан асатын мемлекеттік қолдаудың жоғары деңгейімен ерекшеленетін мемлекеттердің қатарында.

Норвегия – экономикасы аралас және мемлекеттік сектордың үлесі жоғары индустриялық-аграрлық ел, ол жалпы ЖІӨ-ге пайыздық қатынасы бойынша дамыған елдер арасында ең үлкендердің бірі болып табылады. Осылайша, ауыл және орман шаруашылығы елдің жалпы ішкі өнімінің 6%-ға жуығын қамтамасыз етеді, ал аумақтың небәрі 6,5%-ы (473 мың га) жан басына шаққандағы ауыл шаруашылығына арналған жердің 0,23 га ғана пайдаланылады.

Финляндияда қолдау жүйесі бірнеше құралдардан тұрады. Осылайша, қаржыландыру көздеріне байланысты қолдаудың әртүрлі нысандарын толығымен Еуропалық Одақ (ЕО) қаржыландыратын, жартылай ЕО қаржыландыратын, Ауылды дамыту бағдарламасы арқылы төленетін тікелей төлемдер және толығымен мемлекет қаржыландыратын қолдау деп бөлуге болады.

Финляндияда ауыл шаруашылығы саласын мемлекеттік қолдау несиелер

бойынша пайыздарды және жерге салықтарды мемлекеттік трансферттерден құралатын Ауыл шаруашылығы қоры арқылы жүзеге асырылады. Қор ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерге ғимараттар мен коммуникациялар салуға, ауыл шаруашылығы техникасын сатып алуға, жерді мелиорациялауға, өнімді табын қалыптастыруға өңірге байланысты жылына 4-7 пайыздық несие береді.

Сонымен қатар, Ауыл шаруашылығы және орман шаруашылығы министрлігінің, сондай-ақ Финляндияның Экономикалық даму, көлік және қоршаған ортаны қорғау орталығының соңғы жаңалықтарының бірі саладағы цифрлық шешімдерді қолдауға шамамен 1 млн еуро бөлу екенін атап өткен жөн. Қаржыландыру ауыл шаруашылығы құрылымдарының қатысуымен осы сегментте технологиялық инновациялар

мен цифрлық шешімдерді ілгерілетуге бағытталған.

Аграрлық секторды мемлекеттік қолдауды бағалау үшін дәстүрлі түрде экономикалық даму және ынтымақтастық ұйымының әдістемесі қолданылады.

Ауыл шаруашылығын қолдау мақсаттары мен экономикалық салдарына қарамастан саланы қолдайтын мемлекеттік саясаттың нәтижесінде тұтынушылар мен салық төлеушілерден ауыл шаруашылығына жалпы трансферттердің жылдық ақшалай құны ретінде анықталады (кесте), яғни секторды қолдаудың жалпы көлемі (TSE - Total Support Estimate) үш элементтің қосындысы болып табылады: өндірушіге қолдау көрсету (PSE - Producer Support Estimate); жалпы қызмет көрсетудің ауыл шаруашылығы секторына көрсетілетін қолдау (GSSE - General Services Support Estimate); тұтынушыларға субсидиялар [7].

Кесте – Ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдауды бағалау кезінде ЭДЫҒ ескеретін ауыл шаруашылығы саясатының шаралары

Көрсеткіш	Мемлекеттік қолдау шарасы
PSE (өндірушіні қолдау)	Нарықтық бағаны қолдау
	Өндіріске негізделген төлемдер
	Ауыл шаруашылық аймағына немесе мал басына негізделген төлемдер
	Тарихи дәстүрге негізделген төлемдер
	Ресурсқа негізделген төлемдер
	Шектеулі өндірістік ресурстарға негізделген төлемдер
	Шаруа қожалықтарының жалпы табысына негізделген төлемдер
	Аралас төлемдер
GSSE (жалпы қызметтерді қолдау)	Ғылым және даму
	ауыл шаруашылық мектептері
	Тексеру қызметтері
	Инфрақұрылым
	Маркетинг және жылжыту
	Мемлекеттің қатысу үлесі
CSE (тұтынушыны қолдау)	Тұтынушылардан өндірушілерге трансферттер
	Тұтынушылардан басқа аударымдар
	Салық төлеушілерден тұтынушыларға аударымдар
	Азық қоспалары
TSE (жиынтық қолдау)	Тұтынушылардан аударымдар
	Салық төлеушілерден аударымдар
	Бюджет кірістері
Ескерту: [қараңыз 6] негізінде автормен құрастырылған	

Экономикалық даму және ынтымақтастық ұйымының әдістемесіне сәйкес мемлекеттік қолдау келесі негізгі көрсеткіштерді пайдалануды көздейді:

* жалпы ішкі өнімге пайызбен өлшенетін ауыл шаруашылығын қолдаудың жалпы көлемі (ТҚБ);

* ауыл шаруашылығының жалпы табысының пайызы ретінде өлшенетін өндірушіге қолдау көрсету бағалауы (PSE);

* ауыл шаруашылығын тұтырудың пайызымен өлшенетін тұтынушыларды қолдау бағасы (CSE);

* жалпы қолдаудың пайызы ретінде өлшенетін жалпы қызметтерді қолдау бағалауы (GSSE).

Өндірушілерді қолдау (PSE), тұтынушыларды қолдау (CSE) және жалпы қызметтерді қолдаудан (GSSE) тұратын ауыл шаруашылығы секторына көрсетілетін жалпы қолдау TSE аударымдары болып табылады.

Ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерге трансферттер (АӨК) шаруашылық деңгейінде өлшенеді және нарықтық бағаны қолдауды, бюджеттік төлемдерді және өткізілмеген табыс құнын қамтиды.

Ауыл шаруашылығы тұтынушыларының трансферттері (CSE) ферма деңгейінде өлшенеді.

Теріс нәтиже болған жағдайда, CSE нарықтық бағаны қолдау (жоғары баға) арқылы тұтынушыларға жүктемені (жасырын салық) өлшейді, бұл тұтынушыларға бағаны төмендететін тұтынушылық субсидияларды өтейді.

GSSE трансферттері жеке немесе мемлекеттік қызметтерді, мекемелер мен инфрақұрылымды дамыту арқылы негізгі ауыл шаруашылығы секторы үшін қолайлы жағдай жасау шараларымен байланысты. GSSE қағидаттары ауыл шаруашылығы негізгі бенефициар болып табылатын саясатты қамтиды, бірақ жеке өндірушілерге төлемдерді қамтымайды [8].

Осылайша, ауыл шаруашылығы жерлерінің болуы, пайдаланылатын мемлекеттік қолдау құралдары, азық-түлікпен қамтамасыз ету түріндегі ауыл шаруашылығы өндірісін енгізу үшін жағдайлары бар елдердің агроөнеркәсіптік кешені тарапынан көрсетілетін мемлекеттік қолдауды, азық-түліктік қауіпсіздік және ауыл шаруашылығы өнімдерінің экспорттық бағдарлануын зерттеу өзекті болып табылады.

Шет елдердегі агроөнеркәсіптік кешенің даму ерекшеліктерін қорытындылай келе, зерттеліп отырған елдерде аграрлық саланың даму ерекшеліктері мен бағытына қарай ерекшеленетін мемлекеттік қолдаудың әртүрлі құралдары қолданылады.

Зерттелетін елдерде мемлекеттік қолдау осы саланың отандық экономика мен азық-түлік қауіпсіздігі үшін стратегиялық маңыздылығын, сондай-ақ халықты ауылдық жерлерде ұстауды ескере отырып жүзеге асырылады.

Шет мемлекеттерде ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді мемлекеттік қолдау шеңберінде келесі негізгі бағыттар ажыратылады: ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді қолдауды бағалау көрсеткіштері, жалпы қызмет түрлерін қолдауды (бюджеттік қаржыландыруды) бағалау көрсеткіштері, ауыл шаруашылығы өнімдерін тұтынушыларды қолдауды бағалау көрсеткіштері және индикаторлар жиынтық қолдауды бағалау үшін.

Көбінесе мемлекеттік қолдау құралдары ішкі нарықты реттеуге, фермерлерге көмек көрсетуге, соның ішінде табиғи апаттар (төтенше жағдайлар) кезінде тәуекелдер мен пайыздық мөлшерлемелерді субсидиялау, өсімдік шаруашылығын сақтандыру, жеңілдетілген несиелеу, лизинг және т.б. [9].

Қорытынды.

1. Қазақстан Республикасы агроөнеркәсіп кешенің дамытуда орасан зор әлеуетке ие, соңғы жылдардағы өсудің оң динамикасына қарамастан, аграрлық сектор әлі де болса отандық экономиканың рентабельділігі төмен секторларының қатарында, онда көптеген теріс үрдістердің жойылғаны әлі де байқалмаған. Егер 90-жылдары Қазақстанның агроөнеркәсіп кешені жалпы ішкі өнімнің үштен бір бөлігін дерлік (29,5%) қамтамасыз еткен болса, бүгінгі таңда бұл саланың үлесі жалпы ішкі өнімнің 5 пайызын ғана құрайды.

Сондықтан, қолда бар әлеуетті барынша тиімді пайдалана отырып, еліміздің агроөнеркәсіптік кешенінде азық-түлік қауіпсіздігі мәселелерін шешуге, қосымша жұмыс орындарын ашуға, әлемдік нарықта жетекші орынға шығуға, ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірудің қажетті ауқымына қол жеткізуге және экспорттық әлеуетті арттыруға мүмкіндігі бар.

2. Сонымен қатар, бұл аграрлық сектордың алдына қойылған міндетті шешуге мүмкіндік береді – ұлттық экономиканың негізгі драйверлерінің бірі ретінде агроөнеркәсіптік кешенің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және осы салада жүргізіліп жатқан мемлекеттік саясат ықпал етеді [10].

3. Еліміздің ауыл шаруашылығын дамытудың ұзақ мерзімді стратегиялық мақсаттары мен міндеттерін іске асыру мақсатында бағдарламалық құжаттар, оның ішінде Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспары, Агроөнеркәсіп кешенің дамытудың мемлекеттік бағдарламасы іске асырылуда. Қазақстан Республикасының 2021-2030 жылдарға арналған агроөнеркәсіп кешенің дамыту кон-

цепциясы және нормативтік құқықтық актілер қабылданды, сондай-ақ осы саладағы мемлекеттік саясатты іске асыруға негіз болатын Ұлттық жоба әзірленді.

Әдебиеттер тізімі

[1] Попова, О.В. Перспективы адаптации опыта государственной поддержки аграрного сектора стран североатлантической зоны ОЭСР к условиям России / О.В. Попова, С.А. Долгова // Финансовый менеджмент. – 2016. – № 6. – С. 45– 57.

[2] Семенова, Н.Н. Оценка эффективности государственной поддержки аграрного сектора экономики / Н.Н. Семенова // Финансовая аналитика: проблемы и решения. – 2015. – №9 (243). – С. 45-52.

[3] Agricultural policy: monitoring and evaluation [Electronic resource]. -2017. – URL: http://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2017_agr_pol-2017-en;jsessionid=42p835utt3agu.x-oecd-live-03 (date of access: 12.09.2022).

[4] Agricultural Policy Monitoring and Evaluation [Electronic resource].-2020.-URL:<https://www.oecd.org/agriculture> (date of access: 14.09.2022).

[5] Петриков, А.В. Приоритеты структурной политики в сельском хозяйстве России / А.В. Петриков// Проблемы агрорынка.- 2022.- N1.-С.13-23. <https://doi.org/10.46666/2022-1.2708-9991.01>.

[6] Рыкова, И.Н. Опыт отдельных стран Европейского Союза в поддержке АПК / И.Н. Рыкова, С.В. Шкодинский, А.А.Юрьева // Вестник Тверского государственного университета. Серия: Экономика и управление.- 2019.- №1.-С. 38-51.

[7] Полушкина, Т.М. Органическое сельское хозяйство в системе устойчивого развития сельских территорий: учеб.для вузов / Т.М. Полушкина.– Саранск: Мордовский ун-т, 2019.- 284 с.

[8] Камысбаев, М.К. Агрпромышленное производство Казахстана: вопросы диверсификации как приоритетного направления развития / М.К. Камысбаев, А.Б. Молдашев, Г.М. Бердыкулова // Проблемы агрорынка.- 2022.- N3.- С.13-20. <https://doi.org/10.46666/2022-3.2708-9991.01>.

[9] Ахметова, К.А. Государственное регулирование аграрного сектора Казахстана / К.А. Ахметова, А.Ж. Тержанова, А.А. Ахметова// Проблемы агрорынка. -2020.-N 3.-С.60-66. <https://doi.org/10.46666/2020.2708-9991.07>.

[10] Неганова, В.П. Совершенствование государственной поддержки АПК региона / В.П. Неганова, А.В. Дудник // Экономика региона. - 2018. - Т. 14.- Вып. 2. - С. 651-662.

References

[1] Popova, O.V. & Dolgova, S.A. (2016). Perspektivy adaptatsii opyta gosudarstvennoi podderzhki agrarnogo sektora stran severoatlanticheskoi zony OESR k usloviyam Rossii [Prospects for adapting the experience of state support of the agrarian sector of the countries of the North Atlantic zone of the OECD to the conditions of Russia]. *Finansovyi menedzhment-Financial Management*, 45– 57 [in Russian].

[2] Semenova, N.N. (2015). Otsenka effektivnosti gosudarstvennoi podderzhki agrarnogo sektora ekonomiki [Evaluation of the effectiveness of state support for the agrarian sector of the economy]. *Finansovaya analitika: problema i resheniya-Financial analytics: problems and decisions*, 9 (243), 45-52 [in Russian].

[3] Agricultural policy: monitoring and evaluation. -2017. – Available at: http://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2017agr_pol-2017-en;jsessionid=42p835utt3agu.x-oecd-live-03 (date of access: 12.09.2022).

[4] Agricultural Policy Monitoring and Evaluation.-2020.-Available at:<https://www.oecd.org/agriculture> (date of access: 14.09.2022).

[5] Petrikov, A.V. (2022). Prioritety strukturalnoi politiki v sel'skom khozyaistve Rossii [Priorities of structural policy in agriculture in Russia]. *Problemy agrorynka-Problems of AgriMarket*, 1, 13-23. <https://doi.org/10.46666/2022-1.2708-9991.01>. [in Russian].

[6] Rykova, I.N., Shkodinskii, S.V. & Yur'eva, A.A. (2019). Opyt otdel'nykh stran Evropeiskogo Soyuz v podderzhke APK [Experience of individual countries of the European Union in supporting the agro-industrial complex]. *Vestnik Tverskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Ekonomika i upravlenie- Bulletin of the Tver State University. Series: Economics and Management*, 1, 38-51 [in Russian].

[7] Polushkina, T.M. (2019). Organicheskoe sel'skoe khozyaistvo v sisteme ustoichivogo razvitiya sel'skikh territorii: ucheb.dlya vuzov [Organic agriculture in the system of sustainable development of rural areas: textbook for universities]. Saransk: Mordovskii un-t, 284 p. [in Russian].

[8] Kamysbaev, M.K., Moldashev, A.B., Berdykulova, G.M. (2022). Agropromyshlennoe proizvodstvo Kazakhstana: voprosy diversifikatsii kak prioritnogo napravleniya razvitiya [Agro-industrial production in Kazakhstan: issues of diversification as a priority direction of development]. *Problemy agrorynka-Problems of AgriMarket*, 3, 13-20. <https://doi.org/10.46666/2022-3.2708-9991.01>. [in Russian].

[9] Akhmetova, K.A., Terzhanova, A.Zh. & Akhmetova, A.A. (2020). Gosudarstvennoe regulirovanie agrarnogo sektora Kazakhstana [in Russian]. *Problemy agrorynka-Problems of Agri*

Market, 3, 60-66. <https://doi.org/10.46666/2020.2708-9991.07>. [in Russian].

[10] Neganova, V.P. & Dudnik, A.V. (2018). Sovershenstvovanie gosudarstvennoi podderzhki

APK regiona [improving state support for the agro-industrial complex of the region]. *Ekonomika regiona-Economics of region*, Vol. 14, 2, 651-662 [in Russian].

Авторлар туралы ақпарат:

Юксел Кадыр - негізгі автор; Ph.D докторанты; Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті; 161200 Бекзат Саттарханов даңғ., 29, Түркістан қ., Қазақстан; e-mail: Kadiryuksel@live.com; <https://orcid.org/0000-0002-1896-2246>,

Нұрсой Мұстафа; профессор; инженерлік факультетінің деканы; Мугла Сытки Косман университеті; Мугла, Түркия; e-mail: mustafanursoy@mu.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0002-7257-464X>

Жуманазаров Касымхан Бекбауович; экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор; «Экономика және басқару» кафедрасының қауымдастырылған профессоры; Қазақ технология және бизнес университеті; 010000 Кайым Мухаметханов көш., 37А, Астана қ., Қазақстан; e-mail: kaseke63@inbox.ru; <https://orcid.org/0000-0001-6502-0692>

Information about authors:

Yuksel Kadir - The main author; Ph.D student; Khoja Ahmed Yasawi International Kazakh-Turkish University; 161200 Bekzat Sattarkhanov Ave., 29, Turkestan, Kazakhstan; e-mail: mustafanursoy@mu.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0002-7257-464X>

Nursoydin Mustafa; Professor; Dean of the Faculty of Engineering; Muğla Sitki Koçman University; Muğla, Turkey; e-mail: mustafanursoy@mu.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0002-7257-464X>

Zhumanazarov Kasymkhan Bekbauovich; Candidate of Economic Sciences, Associate Professor; Associate Professor of the Department of Economics and Management; Kazakh University of Technology and Business; 010000 Kayym Mukhametkhanova str., 37A, Astana, Kazakhstan; e-mail: kaseke63@inbox.ru; <https://orcid.org/0000-0001-6502-0692>

Информация об авторах:

Юксел Кадыр - основной автор; докторант Ph.D; Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмеда Ясауи; 161200, пр. Бекзат Саттарханов, 29; г.Туркестан, Казахстан; e-mail: mustafanursoy@mu.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0002-7257-464X>

Нурсой Мустафа; профессор; декан инженерного факультета; университет Муглы Сытки Космана; Мугла, Турция; e-mail: mustafanursoy@mu.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0002-7257-464X>

Жуманазаров Касымхан Бекбауович; кандидат экономических наук, ассоциированный профессор; ассоциированный профессор кафедры «Экономика и управление»; Казахский университет технологии и бизнеса; 010000 ул. Кайым Мухаметханова, 37А, г.Астана, Казахстан; e-mail: kaseke63@inbox.ru; <https://orcid.org/0000-0001-6502-0692>